

The teacher came into the room гапида кучсиз ифодаланган: «хабар», «тасдик», «хаққонийлик» (модаллик) каби маъно турлари (семалар)ни ажратиш мумкин. Айни пайтда, «шахс», «ҳаракат», «макон» ва шу каби аниқ ифодаланган маъно турларини белгилаш мумкин.

Мазмуний синтаксисда бу метод асосида гаплар ўрганилса, гапнинг ифода мақсадига кўра турлари билан боғлиқ айрим масалалар ҳам ойдинлашади. Масалан, бизда аънага кўра, дарак, сўроқ ва буйруқ гаплар фарқланади.

I wish he would not leave.

May be he would not leave каби гаплар ҳам дарак гаплар сифатида каралади.

ЖАСЛАРДЫҢ РУЎХЫЙ ДУҢЬЯСЫН БАЙЫТЫҶДА ГАЗЕТА ТИЛИНИҢ ӘҲМИЙЕТИ («Қарақалпақстан мәденияты» хәм «Устаз жолы» газеталары мысалында)

Гулнара Каллибекова Палбековна
Қарақалпақ мәмлекетлик университети
ассистенти, Нөкис қаласы.

Аннотация. Газета тилиниң тематикасы рәнбә-рең. Газетада берилген хәр бир текст, факт хәм санлар дурыс хәм анық газета оқыўшысына жеткериледи. Жәмийеттиң тийкарғы күшлери саналған жаслардың интеллектуал қәбилетин, руўхый дүньясын, жазба саўатханлығын жетилистириўде, тил үйретиўде газета тили әҳмийети жоқары.

Гилт сөзлер: газета, газета тили, текст, факт, сан, сораў гәп, нақыл-мақал, интервью.

Тил билими изертлеўшилер хәр бир мәселени үйрениў процессинде теориялық тийкарды, көзқарасларды, белгиленген классификацияларды басшылыққа алады. Соның менен бирге, оларды дәлийлlep көрсетиўде жазыўшы-шайырлардың дөретиўшилиги хәм газета тилине мүрәжәт етеди. Себеби, газета тилиниң тематикасы рәнбә-рең. Газетада берилген хәр бир текст, факт хәм санлар дурыс хәм анық газета оқыўшысына жеткериледи. Жәмийеттиң тийкарғы күшлери саналған жаслардың интеллектуал қәбилетин, руўхый дүньясын, жазба саўатханлығын жетилистириўде, шет тиллерин үйретиўде газета тили хәр дайым үлги болып хызмет етпекте. Газета оқыўшысының итибарын тартыўда «Қарақалпақстан мәденияты» хәм «Устаз жолы» газеталарында бир қатар рубрикалар бар екенлигин атап өтиўге болады. Мысалы: «Хош хабар», «Үмитли жаслар», «Мүнәсибет», «Шаңарағым - алтын уям», «Өмир сынақлары», «Тәрбия», «Миллий мийрас», Дабыл қағамыз» хәм «Мәнаўият» рубрикалары шөлкемлестирилген.

Баспасөз бетлеринде инсан қәдири, жас әўладты кәмил инсан етип тәрбиялаў жолында үгит-нәсият етип атырған темалары дыққатқа ылайықлы. Олардың атамаларына итибар қаратамыз. Мысалы: «Устаз жолы» газетасында 2018-жыл 18-август №32-33-санында «Тәрбия» рубрикасында «Ата данқы менен ул өседи», «Атамның сабағы», «Мийнеттиң рәҳети татлы», «Әке дуўасы», «Сәхәрде турыўда берекет бар», «Өтирик сөз» атамаларындағы мақалалар берилди.

Бирдей хәрип пенен басланған сөзлер. Және де, газета оқыўшысының итибарын тартыўда «Қарақалпақстан мәденияты» газетасы бирдей хәрип пенен басланған сөзлерден мақала (хабар) атамаларында пайдаланған. Мысалы: «Жас жыраў және жеңимпаз», «Таңлаўдан табыс пенен» («Қарақалпақ мәденияты» 2018-жыл 7-апрель №15-16.), «Жүреклерге жақын жазыўшы», «Талантлылар таңланды» («Қарақалпақ мәденияты» 2018-жыл 8-март №10-11.), «Театрда танылған талант» («Қарақалпақ мәденияты» 2018-жыл 28-март №13-14).

Сораў гәпке қурылған мақалалар атамасына итибар қаратамыз. Мысаллар: «Машқалалар қалай шешимин таппақта?» атамасындағы рубрика сораў гәпке қурылған («Устаз жолы» 2018-жыл 4-август №30-31). «Таңғы төрттеги оқыў тестте қандай нәтийже берди?», «Перзентиниз мектепке барыўға таяр ма?» («Устаз жолы» 2018-жыл 18-август №32-33). «Газетаңызды басшылар оқый ма өзи?» (Г.Тажетдинова. «Устаз жолы» 2018-жыл 21-июль №28-29), «Қалай оптимист болыў мүмкин?» (Ж.Жумабаев. «Устаз жолы» 2018-жыл 21-июль №28-29). «Мектепке ким жуўапкер?» (Қ.Жумағалиева. «Устаз жолы» 2018-жыл 7-июль №27). «Жаңа үлгидеги айдаўшылық гүўалығы. Ол қандай талапларға жуўап бередиди?» (Г.Тажетдинова. «Устаз жолы» 2018-жыл 21-июль №28-29). «Заман талабы ма ямаса кеўил қәлеўи ме?» («Устаз жолы» 2018-жыл 7-июль №27). «Устаз...» маған не берди?», «Қабыллаў тәртибинде қандай жаңалық?» («Устаз жолы» 2018-жыл 30-июнь №26).

Журналистлердиң нақыл-мақаллар хәм турақлы сөз дизбеклеринен пайдаланыўы. Газетаның арнаўлы хабаршылары ямаса журналистлери өз дөретиўшиликлеринде нақыл-мақаллардан да өнимли пайдаланғанлығы дыққатқа ылайықлы.

1. «Устаз жолы» газетасы 2018-жыл 21-июль, №28-29-санында журналист Қундыз Жумағалиева «Өмир сынақлары» рубрикасында «Гәшлет уйқысынан оятты...» хәм Мүнәсибет»

рубрикасында «Машқаланың бир түйини шешилсе...» («Устаз жолы» газетасы 2018-жыл 18-август №32-33) мақаласында нақыл-мақаллар хәм турақлы сөз дизбеклерин орынлы қоллана алған. Мысалы: «жерден жети қоян тапқандай», «Сауап истиң қасына, жақсы келер басына», «көктен излегени жерден табылып», «Заманың түлкі болса, сен тазы болып қуў».

2. «Устаз жолы» газетасы 2018-жыл 7-июль №27-саны журналист Жамила Жәримбетова «Шаңарағым - алтын уям» рубрикасында «Хәәес етсек арзыйды» мақаласында нақыл-мақаллардан өнімлі пайдалана алған. Мысалы: «*Ер жигит он төртте отау ийеси*», «*Сын дүзелмей, мин дүзелмес*», «*Сабыр түби сары алтын*».

3. «Қарақалпақстан мәдениаты» газетасы 2018-жыл 23-июнь №27-28-санында журналист Гулмира Палұанова «Таўды жаздырмаймыз», «Бақсылар пири» («Қарақалпақстан мәдениаты» 2018-жыл 19-май №22-23) мақалаларында ўақыя-хәдийсеге үнлес болған ушырма сөзлерден, нақыл-мақаллардан пайдаланған. Мысалы: «*Артса дәстүри нилге аўыр*», «*Қамырдан қыл суўырғандай*», «*Жақсының жақсылығын айт*», «*Алысына ат жолланып, жақынына хат жолланып*», «*Саз бенен сәўбетти ялған деменлер...*», «*Той десе қуў бас жумалайды*», «*Хәр кимниң туўған жери – Мысыр шаҳәри*» («Қарақалпақстан мәдениаты» 2018-жыл 5-май №19-20), «*Қызың гөззал болсын...*» («Қарақалпақ мәдениаты» 2018-жыл 8-март 7-апрель №10-11).

Диалогтан пайдаланыў. «Устаз жолы» газетасы 2018-жыл 4-август №30-31-санында журналист Гулжахан Тәжетдинованың «Бир келип кетиң, қыснағымызға...» атамасындағы мақаласы диалог пенен басланған. Мысалы: «Хожелиниң базарына жаңа кирип атырғанымыз еди, аўылдағы инимниң баласы: – *Әжапа, Бегис екеўимизге қызықлы китап, ажағама (әкесин усылай айтады) сканворды бар, кишеме (анасы) ишинде қызығы көп газета алайық, - деп биринши жумысты усыдан баслаўымызды соранды. – Автокассаның қасындағы киоскиге барайық онда!?*». Демек, хәр бир мақалада сәўлеленип атырған теманы ямаса объектти оқыўшыға тәсирли жеткерийде лексикалық бирликлеринен, диалоглардан, аўызеки сөйлеў стилинен нәтийжели пайдаланыў, бул, журналист шеберлиги саналады.

Интервью тилиниң өзине тәнлиги. «Устаз жолы» газетасы 2018-жыл 18-август №32-33-санында журналист Гулжахан Тәжетдинованың «Малды БЕЗ басып кетти» ямаса халықтың бул пикири қаншелли шынлық?» *интервьюси* берилген, оның баянлаў тилине итибар қаратамыз: «Халықтың арасында соңғы бир айдан бери «*дуў-дуў гәп*»ке айланған әңгимеден хәммениң хабары бар. Биреў-биреўимизге мәсләхәт беремиз, «хәзирги ўақытта гөш алып жеўге, сүт алыўға болмайды. Маллардағы кеселлик адамларға жуғады. Гөш алып, жеп жүрмең». *Толайым* халық жыйналған жерде айтылған бул гәплер екинши бир орталықта басқаша түске енип атырғаны сыр емес». Гәпте журналист аўызеки сөйлеў стилинен утымлы пайдалана алған.

«Устаз жолы» газетасы 2018-жыл 30-июнь №26-санында журналист Гулжахан Тәжетдинованың интервьюси берилген. *Интервью* жанрында қолланылған сораў гәплерге итибар қаратамыз. Интервью атамасы: «Хәптеге бир китап оқыў ўазыйпам – дейди «Шухрат» медалының ийеси, «Қарақалпақстан» баспасының жетекши редакторы Г.Пирназарова». Интервьюде 9 сораў қойылған болып, олардың мазмуны арқалы анық жуўап алыўға хәрекет еткен. Сораўларда қай жер? не? неден? сораўларынан тысқары, -ба/-бе сораў жанапайларының жәрдеминде анық сораў гәплерди дүзе алған. Мысалы: «*Ең дәслеп мийнет жолыңызды қай жерден баслағансыз? Неше жыл баспада мийнет еткенсиз, баспа редакторының машақаты неде? Аўдарма редакторлығы менен де шуғылланасыз. Сабақлық китаплар менен көркем әдебий шығармалардың аўдармасы – қайсы бири аңсатырақ? Кәсип сизге не берди, неден уттыңыз, неден утылдыңыз? Жумысқа сизди не асықтырады? Есаплап көрдиңиз бе, усы ўақытқа шекем неше китапқа редакторлық еткенсиз, нешеўине аўдарма ислегенсиз? Өзимниң избасарым болатуғын шәкирт таярлай алдым деп ойлайсыз ба? Жумыс ўазыйпаңызға бола хәр күни китаптың қол жазбасынан баслап оқыйсыз. Дерлик еки-үш мәрте. Жумыстан тысқары китап оқыйсыз ба? Дәретиўишлик пенен де шуғылланасыз. Авторлығыңызда китап шығарыўды ойлап көрмедіңиз бе?*».

«Устаз жолы» газетасында 2018-жыл 23-июнь №25-санында Бийсенбай Бекмуратовтың «Тоғай – елдиң байлығы» атамасындағы интервью сораўларына итибар қаратамыз: «*Икрам Рустембаевич, тоғай хожалығы хызметкерлериниң бүгинги күнги жумысларына тоқтап өтсеңиз? Хожалықтағы мәдени дақыл түрлерин егиў қалай кешпекте? Қолда бар тәбийғый тоғайзарлықларды қорғау бағдарындағы жумысларыңыз хаққында да айтып өтсеңиз? Жәмәттиң алда турған ўазыйпалары неден ибарат?*». Автор бул сораў тийкарында тараў қәнигеси менен сәўбет алып барған. «Устаз жолы» газетасыда интервью жанрында жазылған материаллар жийи жәрияланғанын көриўимизге болады. Олардың авторлары өзине тән сөз қолланыў, тема таңлаў шеберлиги менен бир-биринен парықланады. Тил бирликлеринен орынлы пайдаланғанын көриўимизге болады.

Интервьюде респонденттиң жуўабы. «Устаз жолы» газетасы 2018-жыл 4-август №30-31-

санында Бийсенбай Бекмуратовтың «Жаңа оқыу жылына таяр» интервью берілген. Бул интервьюдеги сорау-жуауға итибар қаратамыз. Мысал: «1.Жумамурат Айтмуратович, дәслеп мектептің тарихы, турмысы жөнінде айтып берсеңіз? – Мектеп дәрғайымыз усы елат перзентлери ушын 1980-жылы пайдаланыуға тапсырылды. Соңынан қайта реконструкцияланып, ишки бөлмелери, сырткы фасады менен абаданластырыу, айна, есик рамаларын аламастырыу ис-илажлары қолға алынған. Соңғы ири онлау 2007-жылы исленип, бир қатар қолайлықлар жаратылды. Хәзирги ўақытта мектептің босағасын быйыл туңғыш рет қәдем атлайтуғын балалар ушын дәслепки оқыу, жазыу сырларын үйренбекте». Бул гәптеги «қайта реконструкцияланып» сөзиндеги қайта сөзин қолланыу шәрт емес. Сондай-ақ, кейинги қатардағы яғный: «Хәзирги ўақытта мектептің босағасын быйыл туңғыш рет қәдем атлайтуғын балалар ушын дәслепки оқыу, жазыу сырларын үйренбекте» деген гәпте улыўма мазмун да, байланыс та жоқ. Кейинги мысал: «Буннан тысқары мектебимиз қапталындағы бәхәрги мәўсимде егилген 80 түп мийўе, 100 түп шынар, 200 түп саяманлы хәм 200 түп санаатқа жарамлы терек нәллери күтип қарап, 100ден артық түп гүллерди жабайы шөплерден тазалау, жап-салмаларды тазалау, тәрбия берий ислери даўам етпекте». Гәпте берилген «100ден артық түп гүллерди жабайы шөплерден тазалау» деген қатарда «түп гүллерди» деп емес, ал «100 түптен артық гүллерди» деп қолланғанда макул болар еди. Сондай-ақ, гәпте «тазалау» сөзи қайта-қайта қолланылған. Кейинги мысал: «Мектебимиздеги тәжирийбели, көп жыллардан берли устазлық етип киятырған муғаллимлеримизден, Назира Ембергенова, Айымхан Сейтниязова, Бийбайша Жалалова, Нөкисбай Латиповлардың жемисли мийнетлери атап өткен орынлы». Бул гәптеги «мийнетлери» сөзин «мийнетлерин» деп жазыу дурыс болады. Солай екен, интервьюде респонденттің жуабы қалай айтылса, солай баянланғандай сезиледи. Сонлықтан, интервью алыўшы текстти қайта редакторлауы тийис деп есаплаймыз. Журналистлер, хабаршылар газета тилиндеги бундай кемшиликлердин алдын алыуы тийис.

«Устаз жолы» газетасында 2018-жыл 23-июнь №25-санында журналист Бийсенбай Бекмуратовтың «Ийгиликли ислер нәтийжесиз емес» атамасындағы интервьюге итабар қаратамыз. Интервью мазмуны менен танысар екенбиз, стилистикалық қәте-кемшиликлерге жол қойылған. Гәпте қайталауларға дус келемиз. Мысалы: «Бүгинги күнге келип лицейде 402 оқыўшы билим-тәрбия алып, оларға 1 бас, 11 үлкен, 7 жетекши хәм 26 маман қәниге оқытыўшылар билим сырларын үйретип келмекте». Гәпте 1 бас, маман қәниге оқытыўшылар деп келтирилген қатарлар, улыўма гәптин қурылысы түсиниксиз баянланған. Кейинги мысал: «Оқыўшыларымыздың терең билим ийелеуи ушын оқыу бөлмелери, информатика, лингафон, химия, физика, биология лаборатория оқыу бөлмелери хәм спорт зал, тренажер бөлмеси, асхана, 16 пән дөгереги, «Жас хәўескерлер», «Жас қәлемкешлер» хәм спорт дөгереклери ислеп тур». Кейинги мысаллар: «Оқыўшылар 4 пән бағдарындағы кафедралар, яғный, «Анық пәнлер», «Социал-гуманитар пәнлер», «Шет тиллери», «Тәбийғый пәнлер» болып, оқыўшылардың билимин тереңлестириўде пикир-усыныслар инабатқа алынады». «Оқыўда табысқа ерискен оқыўшыларды хошаметлеу, кем тәмийинленген шаңарақ оқыўшыларын материаллық жақтан қоллап-қуўатлау мәселелери орнатылған тәртипте әмелге асырылады». Гәпте оқыу бөлмелери, бөлмеси, дөгереги, оқыўшылар сөз қайта-қайта қолланылған, хеш қандай мазмун, байланыс жоқ.

Жуўмақлап айтқанда газета тили хәр дайым жаңа лексикалық бирликлер менен толып бара береді. Олардың тили, баянлау формасы, фактлердин берилиу өзгешеликлери, соның менен бирге, респонденттің пикирлери жәмийет ушын әхмийетли. Соның ушын жаслардың руўхый дүньясын жетилистирип барыўшы қураллардың бири сыпатында газеталарды атап көрсетиу орынлы. Бул процессте келтирилген кемшиликлер өз ўақтында сапластырылып барылса мақсетке муўапық болар еди. Күнделикли газеталар тилинің тематикасы рәнбә-рең болып, хәр бир текст, фактлер, санлар дурыс хәм анық оқыўшыға жеткериледи. Сонлықтан да, жәмийеттің тийқарғы күшлери саналған жаслардың руўхый дүньясын жетилистириўде газета тили хәр дайым үлги болып хызмет етеди.

Адабиётлар:

1. Yusupov, O., Yoqubjonova, S., & Abduvokhidova, S. (2022). THE BENEFITS OF HAVING OVERALL 7.0 FROM IELTS IN DIFFERENT AREAS OF LIFE. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(5), 213-215.
2. Сулайманова, Н. Ж. (2016). СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ ЛОКАТИВНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (9-3), 74-77.
3. Sulaymanova, N. J. (2016). Locative syntaxemes and disaccordance of their antecedent means. In *Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives* (pp. 249-252).
4. YUSUPOV, O. (2022). ПРОБЛЕМЫ РАЗНЫХ ИЗОБРАЖЕНИЙ ОБРАЗОВ В ПРЕДСТАВЛЕНИЯХ. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(1), 51-54.

5. Sulaymanova, N. D. (2015). COMPARATIVE INVESTIGATION OF LOCATIVE ADESSIVE ELEMENTS IN THE STRUCTURE OF ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. In *DEVELOPMENT OF THE SPOKEN AND WRITTEN LANGUAGE AT THE CURRENT STAGE OF THE INTENSIVE INFORMATION TURNOVER* (pp. 12-13).

У.С.МОЭМНИНГ “THE MOON AND SIXPENGE” РОМАНИДАГИ СТИЛИСТИК ВОСИТАЛАРИНИНГ ТАДҚИҚИ

Тагаева Тамара Баходировна
СамДЧТИ, катта ўқитувчиси, мустақил изланувчи

Аннотация. Мазкур мақолада С. Моэмнинг “The Moon and Sixpence” романидаги бадий образларни яратишда қўлланилган стилистик ва экспрессив воситалари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: роман, бадий образ, персонаж, сюжет чизиғи, стилистик восита.

Аннотация. В настоящей статье анализируются стилистические и экспрессивные средства, использованные в создании художественных образов в романе С. Моэма “The Moon and Sixpence”.

Ключевые слова: роман, художественный образ, персонаж, сюжетная линия, стилистический прием.

Abstract. The present article analyses the stylistic devices and expressive means which are used in the creation of literary images in W.S. Maugham’s novel “The Moon and Six Pence”.

Key words: novel, literary image, personage, the plot, stylistic, device.

У.С. Моэм ҳаёти ва ижоди кўплаб китобхонларнинг аҳамиятини тортмоқда. Унинг асарларидаги яхши тузилган сюжет, ўринли диалоглар ҳамда бой лексик ва грамматик воситалари китобхонга ҳузур бағишлайди. Бундан ташқари, машҳур инглиз ёзувчи Моэмнинг асарларидаги ноёб ва бетакрор стилистик воситалари персонажларнинг ички дунёси, характери ва бўлиб ўтаётган воқеаларни тасвирлашда катта роль ўйнайди. У.С. Моэм романларида ўзига хос фонетик, лексик, синтаксик воситалар ишлатилган. Шунинг учун ҳам Моэмнинг бадий услуби жаҳон адабиётида алоҳида ўрин эгаллаган.

Моэмнинг ўзига хос услуби ноанъанавий экспрессив ва стилистик воситаларни ўз ичига олган. Улар бир-бири билан боғланиб, бетакрор ва ёрқин бадий образларни яратган [Арнольд, 2009, с. 35]. “The Moon and sixpence” романида муаллиф бош қаҳрамон – рассом Стрикленднинг фожиавий тақдирини тасвирлаган. Унинг ҳаёти худди Поль Гоген ҳаётидек кечади.

«The Moon and sixpence» романида ёзувчи стилистик воситалар ёрдамида китобхоннинг аҳамиятини тасвирлаётган объектга тортади:

In ever for a moment discerned that there was in him anything out of the ordinary.

Келтирилган жумлада иккиланган инверсия ишлатилган. Синтаксик тузилишлардаги бошқа инверсия мисолларини келтирамыз:

Yet now few will be found to deny..., it is this surely that prevents..., it is this which has excited...

“The Moon and sixpence” романининг бош қаҳрамонни тасвирлашда кўплаб метафора стилистик воситаси қўлланилган. Метафора муайян бир объектнинг хусусиятларини бошқа объектга кўчиради. Демак, ***“He disturbs and arrests”*** жумласи метафоранинг бир ёрқин мисоли бўлиб, рассомнинг истеъдодини ифодалайди.

Моэм асарларида персонажларнинг ички ва ташқи тавсифларини ёзиш мақсадида турли метафоралар ишлатилган. Мисол учун, ***“The Prime Minister out of office is seen”*** метафораси Стрикленд номли бош қаҳрамоннинг таккабурлигини очиб беради. Уни муаллиф ***General without an army, Hero of market town*** метафоралар билан таърифлайди.

Ноанъанавий эпитетлар ҳам романининг бошқа персонажларнинг тасвирига ёрқинлик ва ўзига хос жозиба киритади. Эпитетларнинг мисолини келтирамыз: ***discreet proportions; a personality which is strange, tormented, and complex.*** Айнан мана шундай ноодатий образлар билан Моэм персонажлари бошқа минглаб персонажлар орасида ажратиб туради ва китобхонларнинг хотирасига тушади.

Куйидаги гапда ***astonishing*** эпитети муболағадан иборат. Уни Роберт исми персонаж отасига нисбатан айтади:

“The modern clergy man has acquired in his study of science which I believe is called exegeses is an astonishing facility for explaining things away...”

С. Моэм бадий воситаларни эпитет ёрдамида кучайтиради: